

УДК 378.016:614.8

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-1-36>**Анатолій ІВАНЧУК,**
*orcid.org/0000-0002-6996-1403**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технології
та безпеки життєдіяльності**Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) anatolij1196@gmail*

ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНІВ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ШКІДЛИВОЇ ЗВИЧКИ

У статті висвітлено підхід щодо визначення структури і змісту навчального матеріалу про шкідливу звичку для навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», заснований не на традиційній концепції шкоди від вживання алкоголю, а на концепції особистісного розвитку студентів у процесі пізнання явища не усвідомлення людиною ризиків формування алкогольної залежності як головного феномену пияцтва. Феномен не усвідомлення людиною ризиків формування алкогольної залежності в процесі пияцтва розкритий шляхом пояснення сутності механізмів психологічного захисту, які спрацьовують у життєвих ситуаціях, що породжують особистісний конфлікт та спрямовані на редукацію напруження від негативних емоцій. Використання особою, що зловживає алкогольними напоями механізмів психологічного захисту відбувається на підсвідомому рівні, не усвідомлюється нею, стає причиною спотворення реальності та відповідної відсутності критики на власні поступки, тобто анозогнозії. Розкрито пропедевтичну сутність кібернетичного підходу як опори для інтеграції спеціальних психологічних понять у зміст знань із безпеки життєдіяльності для студентів першого курсу при випереджальному використанні цих понять у навчальному процесі. Пропонується розгляд явища не усвідомлення ризиків формування алкогольної залежності особами, що зловживають алкогольними напоями як функціонування природної кібернетичної системи, що складається з об'єкта і суб'єкта дії, причому суб'єкт дії виконує в ній функцію регулятора при появі конфлікту між системною метою і локальною ціллю. Відмічається повна функціональна аналогія вказаної кібернетичної системи з функціонуванням психологічного захисту в осіб, що зловживають алкогольними напоями, де є Я-концепція, механізми психологічного захисту певного виду та особистісний конфлікт як тригер їхньої взаємодії. Функціональна аналогія принципу дії кібернетичної системи та механізмів психологічного захисту осіб, що зловживають алкогольними напоями виконуватиме для студентів першого курсу функцію підказки для взаємопов'язаного розгляду низки спеціальних психологічних понять у процесі сприйняття ролі різних видів механізмів психологічного захисту у формуванні феномену не усвідомлення людиною ризиків формування алкогольної залежності.

Ключові слова: пияцтво, феномен анозогнозії, механізми психологічного захисту, кібернетична система.

Anatolii IVANCHUK,
*orcid.org/0000-0002-6996-1403**PhD in Pedagogics,
Associate Professor at the Fine and Decorative Art, Technology
and Life Safety Department
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine) anatolij1196@gmail*

STUDY OF PHENOMENA OF CORRECTION OF HUMAN BEHAVIOR WHEN IMPLEMENTING A BAD HABIT

The article highlights the approach to determining the structure and content of educational material on bad habits for the discipline "Life Safety and Fundamentals of Occupational Safety", based not on the traditional concept of harm from alcohol use, but on the concept of personal development of students in the process of learning formation of alcohol dependence as the main phenomenon of drunkenness. The phenomenon of human awareness of the risks of alcohol dependence in the process of drinking is revealed by explaining the essence of the mechanisms of psychological protection that work in life situations that create personal conflict and aimed at reducing stress from negative emotions. The use of psychological protection mechanisms by a person who abuses alcohol takes place on a subconscious level, ie he is not aware of it, causes distortion of reality and a corresponding lack of criticism of his own actions, ie anosognosia. The propaedeutic essence of the cybernetic approach as a support for the integration of special psychological concepts into the content of life safety knowledge for

first-year students with advanced use of these concepts in the educational process is revealed. It is proposed to consider the phenomenon of not realizing the risks of alcohol dependence by a person who abuses alcohol as the functioning of a natural cybernetic system consisting of object and subject of action, and the subject acts as a regulator in the event of a conflict between systemic goals and local target. There is a full functional analogy of this cybernetic system with the functioning of psychological protection in a person who abuses alcohol, where there is a self-concept, mechanisms of psychological protection of a particular type and personal conflict as a trigger for their interaction. Functional analogy of the principle of cybernetic system and mechanisms of psychological protection of a person abusing alcohol will serve as a clue for first-year students for interrelated consideration of a number of special psychological concepts in the process of perceiving the role of different types of psychological protection mechanisms dependencies.

Key words: *drunkenness, phenomenon of anosognosia, mechanisms of psychological protection, cybernetic system.*

Постановка проблеми. Розкриття сутності проблематики вживання алкогольних напоїв у навчальні дисципліні «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» вимагає інтеграції знань із медицини, біології, біохімії, психології, етнографії та ін. (Березуцький та ін., 2005). Зрозуміло, що можливості студентів першого курсу (переважно на цьому курсі вивчають навчальну дисципліну «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці») щодо засвоєння змісту інтегрованих знань скромні. Фактично ми маємо ситуацію, коли використання спеціальних понять, наприклад, із психології випереджує їх вивчення або ж деякі поняття взагалі не будуть у подальшому вивчатися студентами. Отже, відсутня загальна наукова методологічна основа вивчення зазначеної проблематики, а в таких випадках, як відмічав відомий дослідник проблем штучного інтелекту В. Гарбарчук: «... стільки ж підходів, скільки авторів» (Гарбарчук, 2004: 47). Перенесення поняття «кібернетичної системи» для розробки концептуального підходу щодо структури і змісту навчального матеріалу про вживання алкогольних напоїв в дисципліні «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» буде, на нашій погляд, виконувати студентам першого курсу функцію фразеологізму «прокрустового ложа» для інтеграції понять із медицини та психології. Адже: «... потрібні не лише знання, а й життєві навички, що допомагають робити життєвий вибір, досягати цілі, коригувати поведінку, оцінювати ризики, зберігати і покращувати здоров'я та якість життя» (Шеремет, 2011: 159).

Аналіз досліджень. Психологічні особливості процесу формування алкогольної залежності та клінічні ознаки різних його етапів досліджували Б. Братусь, Ю. Лісіцин, Е. Бехтель та ін. Н. Максимова присвячувала дослідження проблемі формування психологічної готовності молоді до вживання алкогольних напоїв. Психологічні закономірності формування алкогольної адиктивної поведінки у молоді були предметом дослідження Н. Бурмаки, О. Кочаряна, Л. Фрідмана та ін. Окремі аспекти проблеми структурування навчального матеріалу про дозалежний період

вживання алкогольних напоїв для навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» досліджував А. Іванчук. Динаміка зміни мотивації до вживання алкогольних напоїв висвітлювалася в методичних наробках В. Березуцького, Л. Васьковець, Н. Вершиніної та ін.

Мета статті – розкриття сутності психологічних реакцій осіб, що вживають алкогольні напої на ситуації особистісного конфлікту та спосіб їх представлення в змісті навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці».

Виклад основного матеріалу. Розглянемо принципову можливість використання поняття кібернетичної системи в якості «прокрустового ложа» для структури і змісту навчального матеріалу про пияцтво як шкідливу звичку. У низці робіт В. Гарбарчука було обґрунтовано правомірність використання щодо людини, в якій є мозок, розум і ненульовий інтелект поняття «природна інтелектуальна система» (Гарбарчук, 2004). Дослідником також було доведено, що природна інтелектуальна система за характером функціонування є кібернетичною системою. Узагальнена функціональна схема кібернетичної системи включає об'єкт і суб'єкт управління (Гарбарчук, 2004). Суб'єкт управління або регулятор виконує функцію управління об'єктом. Характерною особливістю людини, як кібернетичної системи є наявність самоуправління функціями і процесами, що забезпечують, на думку В. Гарбарчука, феномен режиму «автопілотування». У контексті нашого дослідження викликає інтерес така його цитата: «...в системі завжди існує конфлікт між системною метою та її локальними цілями (елементами)» (Гарбарчук, 2004: 50). Сутність керування кібернетичною системою зводиться до мінімізації конфліктності в ній, як способу ефективного досягнення системної мети.

У описі властивостей кібернетичної системи ми побачили функціональну аналогію із закономірностями процесу формування алкогольної залежності, розкритими Е. Бехтелем (Бехтель, 1986). Зокрема, аналогом об'єкта управління буде Я-концепція особистості, аналогом суб'єкта

управління будуть механізми психологічного захисту, які функціонують при появі життєвих ситуацій, що породжують особистісний конфлікт, а поняття «алкогольний динамічний стереотип» збігається за змістом з поняттям режим «автопілотування» у В. Гарбарчука. Таким чином, використання кібернетичного підходу щодо структури і змісту навчального матеріалу про вживання алкогольних напоїв у дисципліні «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» буде виконувати роль опорної схеми щодо випереджального використання фахових понять із різних галузей знань для студентів першого курсу. Сутність узагальненої функціональної схеми кібернетичної системи, на нашій погляд, порівняно легко пояснити студентам першого курсу гуманітарних спеціальностей та використовувати її для систематизації понять із психології та нейромедицини при засвоєнні особливостей процесу формування алкогольної залежності як виду соціально-біологічної небезпеки.

Дієве ставлення до власного здоров'я можливе за умови усвідомлення студентом його цінності (Мірошниченко та ін., 2019). Усвідомлення цінності власного здоров'я відбувається у процесі формування інтересу до нього. І. Табачник прийшла до висновку, що традиційне позитивне ставлення населення до алкогольних напоїв та раннє пізнання їхньої фармакологічної дії перешкоджає правильному ставленню студентів до власного здоров'я, яке пов'язане з їх ставленням до навчання (Табачник, 2015). Базовими компонентами ставлення студентів до навчання І. Табачник називала діяльнісний і емоційний. Показником діялісного компоненту ставлення до навчання була мотивація навчальної діяльності, а емоційного компоненту ставлення до навчання – задоволеність навчальною діяльністю. Високий показник задоволеності ставлення до навчання характеризував, на її думку, стійку мотиваційну установку до навчальної діяльності. Ставлення ж до власного здоров'я крім вище названих компонентів має ще вчинковий і пізнавальний компоненти (Табачник, 2015). Показником вчинкового компоненту ставлення до власного здоров'я є здатність змінювати оточення у відповідності до обставин, а пізнавального – ступінь сприйняття інформації. Розкриття компонентного складу ставлення студентів до власного здоров'я є педагогічною умовою використання засобів корекції поведінки студентів, позитивно налаштованих на вживання алкогольних напоїв.

На дозалежному етапі вживання алкогольних напоїв із молоддю потрібно проводити профілак-

тичну і корекційну роботу (Бурмака, 2003). При розробці профілактичних і корекційних програм повинний враховуватися факт групової залежності ситуативного характеру, зумовлений природною потребою в дружбі, а також соціальними мотивами. Для цих програм необхідні знання психологічних механізмів формування алкогольної поведінки (Бурмака, 2003).

Характер поведінкових актів людини залежить від стану її внутрішнього світу (Максимова, 2016). Оптимальним для внутрішнього світу людини є стан психологічного комфорту, але він порівняно легко руйнується перманентно виникаючими життєвими ситуаціями, що травмують психіку. У ситуаціях, що травмують психіку людини з'являються негативні емоції – типова ознака порушення її психологічного комфорту. Відновити стан психологічного комфорту можливо двома способами, а саме: налаштуванням суб'єктності (зниження рівня домагань, перехід на іншу діяльність); недоторканістю суб'єктності (заперечення інформації про необхідність зміни самооцінки, змісту потреб і бажань). Недоторканість суб'єктності забезпечується механізмами психологічного захисту (внутрішні засоби) та зовнішніми засобами психологічного захисту – вживання психотропних речовин. Народні традиції пов'язані саме із зовнішніми засобами психологічного захисту, коли в усіх емоційно значущих життєвих подіях впливають на настрій за допомогою алкогольних напоїв. Факти зміни психічного стану шляхом застосування психотропних речовин залишають сліди в емоційній пам'яті людини, формуючи психологічну готовність до вживання алкогольних напоїв. У цій ситуації традиційна антиалкогольна пропаганда не спрацьовує, бо психологічна готовність до вживання алкогольних напоїв внутрішніми засобами особистості «блокує» об'єктивну інформацію про дію алкоголю на організм людини. Тому ефективним способом антиалкогольної пропаганди є педагогічно-психологічні впливи на корекцію структурних компонентів Я-концепції особистості (Максимова, 2016).

Основними чинниками ризику небезпеки формування алкогольної залежності є частота алкогольних епізодів та об'єм вжитих алкогольних напоїв (Бехтель, 1986). Кількісна інтегральна характеристика вказаних чинників розкривається в понятті «діапазон прийнятності». Між установкою особистості на вживання алкогольних напоїв та діапазоном прийнятності існує взаємозалежність, бо в процесі пияцтва діапазон прийнятності розширюється, а установки на вживання алкогольних напоїв трансформуються. Характерно, що діапазон

прийнятності менш інертний, а установки на вживання алкогольних напоїв мають більшу інертність. У дозалежний період пияцтва незгодженість між ростом діапазону прийнятності та наявними установками на вживання алкогольних напоїв є перманентним протиріччям, розв'язання якого досягається шляхом корекції установки на вживання алкогольних напоїв, а отже і поведінки людини.

У процесі набуття досвіду пияцтва зазначене протиріччя стає причиною активізації явища особистісного конфлікту. Відомо, що особистісний конфлікт супроводжується негативним емоційним напруженням, яке не може існувати тривалий час, тому повинне редукуватися. Якщо на початку формування досвіду пияцтва негативне емоційне напруження редукується свідомим зменшенням частоти алкогольних епізодів та об'єму випитих алкогольних напоїв, що можна пояснити як повернення у початкові рамки первинної установки на вживання алкогольних напоїв, то по мірі набуття досвіду пияцтва вказаний спосіб втрачає функціональність та в подальшому редукація негативного емоційного напруження відбувається на підсвідомому рівні за допомогою різних механізмів психологічного захисту (Бехтель, 1986). «Потреба у психологічному захисті виникає при особистісному конфлікті, протиріччі між необхідністю діяти та особистісними установками (ціль діяльності суперечить морально-етичним цінностям)» (Бехтель, 1986:126).

Принцип дії різних видів механізмів психологічного захисту суттєво відрізняється. Наприклад, принцип дії механізму витіснення як виду психологічного захисту полягає в підсвідомому ігноруванні неприйнятних критичних думок щодо алкогольних епізодів та мимовільній появі емоцій позитивної модальності під час спогадів про застілля, при постійному зіскозуванні на алкогольні теми під час бесід, а також появі смакових рефлексів перед новим алкогольним епізодом тощо.

Основним механізмом психологічного захисту Е. Бехтель називав перцептивний захист. Принцип дії механізмів перцептивного захисту полягає у підсвідомих зусиллях спрямованих на збереження Я-концепції особистості (самооцінка, самоповага, рівень вимог, установки), яка вживає алкогольні напої. Відбувається підсвідоме співставлення зовнішньої інформації на власну адресу з власними уявленнями про самого себе. Якщо між зовнішньою інформацією та власним уявленням про самого себе фіксується розбіжність, то зовнішня інформація змінюється. Способами зміни зовнішньої інформації на власну адресу можуть бути її ігнорування, наприклад, висловлювань про надмірне пияцтво,

або оцінювальна деформація та проєціювання. У способі оцінювальної деформації використовує підсвідоме спотворення сприйняття дійсності, коли з неї «вирізається» лише те, що збігається з власними ціннісними орієнтаціями та узгоджується з власною думкою. Крім прийому «вирізання» також використовуються прийоми зсуву акцентів та переоцінки подій в кращий бік. Дія механізмів перцептивного захисту, на думку Е. Бехтеля, знаходить клінічний вияв у феномені втрати особистісного реагування на значне розширення діапазону прийнятності (на надмірне пияцтво). Вказаний феномен характеризують типові висловлювання пияків «...з будь-ким може статися» (Бехтель, 1986: 120), або «...п'ють всі...» (Бехтель, 1986: 120). Спосіб проєціювання використовує прийом приписування своїх прагнень і почуттів іншим (Зінченко, 2014) у формі пошуку гірших за себе, наприклад: «Невже я п'ю? Ось Петро, так додому після отримання заробітної плати не приходять!» (Бехтель, 1986:121). Проявами функціонування механізму проєціювання також є феномени «споювання» учасників застілля, або пиття на рівних (без врахування того, що у різних людей свій діапазон прийнятності) тощо.

До типових механізмів психологічного захисту осіб, які зловживають алкогольними напоями тривалий час відносять мотиваційну раціоналізацію. Принцип дії механізму мотиваційної раціоналізації також забезпечує збереження Я-концепції особистості, яка зловживає алкогольними напоями. При дії цього механізму психологічного захисту відбувається підсвідоме виключення справжнього мотиву алкогольного епізоду та заміна його приводи реалізації алкогольного епізоду. Вказаний механізм психологічного захисту використовується тоді, коли діапазон прийнятності стрімко зростає і синхронно з ним зростає різноманіття приводів. Е. Бехтель ствержував, що для функціонування цього механізму психологічного захисту формується ієрархічна система приводів, де «вищими» приводами могли бути день народження, зустріч товариша, св'ято тощо, а «нижчими» приводами – збіг різних менш значущих обставин.

Висновки. Вивчення студентами феноменів психологічного захисту тих осіб, які вживають алкогольні напої є новим елементом змісту для навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці». Для інтеграції спеціальних психологічних понять у випадку, коли ці поняття нові для студентів, а також нові поняття про особливості процесу формування алкогольної залежності доречно використати кібернетичний підхід. Завдяки кібернетичному підходу у невід-

готовлених із психології студентів з'являється опорна схема відношень між об'єктом і суб'єктом дії при появі конфлікту в об'єкті дії. Накладаючи щоразу вказану схему, як трафарет на ситуації появи особистісного конфлікту типу розбіжностей у характері оцінювання алкогольної поведінки самого себе та оцінювання цієї поведінки з боку інших людей, для студентів полегшиться процес розуміння сутності типового явища невизна-

ння небезпеки від шкідливої звички в осіб, що зловживають алкогольними напоями. Розкриття перед студентами причин явища невизнання небезпеки від шкідливої звички пияками може бути тим навчальним матеріалом, на основі якого буде сформований когнітивний компонент їх дієвого ставлення до власного здоров'я та буде основою для сценаріїв активної антиалкогольної пропаганди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехтель Э. Е. Донозологические формы злоупотребления алкоголем: монография. Москва: Медицина, 1986. 272 с.
2. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / Березуцький В. В. та ін.; за ред. В. В. Березуцького. Харків: Факт, 2005. 384 с.
3. Бурмака Н. П. Психологічні чинники формування алкогольної адиктивної поведінки у підлітків та юнацтва: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04. Харків, 2003. 207 с.
4. Гарбарчук В. І. Концептуальні основи теорії штучного інтелекту. *Штучний інтелект*. 2004. № 3. С. 47-57. URL: http://iai.dn.ua/public/JournalAI_2004_3/Razdel1/03_Garbarchuk.pdf (дата звернення: 01.05.2022).
5. Зінченко А. В. Психологічні реакції на захворювання та механізми захисту хворого на епілепсію. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2014. Вип. 44. С. 29-37. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7107/Zinchenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 01.05.2022).
6. Іванчук А. В. Модель готовності студентів до особистої безпеки від шкідливої звички. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. №2. С.132-137.
7. Максимова Н. Ю. Психологічні фактори адиктивної поведінки. *Международный журнал по образованию и развитию*. 2016. Т.1. Вип. 1. С. 20-25.
8. Мірошніченко О., Світлична Н., Табачник І. Психолого-педагогічні засоби позитивно-дієвого ставлення до власного здоров'я у студентів. *Наука і освіта*. 2019. Вип. 3. С. 40-46. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/6661> (дата звернення: 04.05.2022).
9. Табачник І. Г. Особливості провідних ставлень студентів з алкогольною і тютюновою залежністю. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 51. С. 239-246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2015_51_25 (дата звернення: 03.05.2022).
10. Шеремет І. В. Теоретико-методичні аспекти антиалкогольної пропаганди в контексті реалізації здорового способу життя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2011. №5. С. 158-163. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5214/1/Sheremet.pdf> (дата звернення: 01.05.2022).

REFERENCES

1. Behtel E. E. Donozologicheskie formy zloupotrebleniya alkogolem: monografiya [Prenosological forms of alcohol abuse: monograph] Moscow: Medicina, 1986. 272 p [in Russian].
2. Bezpeka zhyttiedialnosti: navch. posib. / Berezutskyi V. V. ta in.; za red. V. V. Berezutskoho [Life safety: textbook] Kharkiv: Fakt, 2005. 384 p [in Ukrainian].
3. Burmaka N. P. Psykholohichni chynnyky formuvannya alkoholnoi adyktivnoi povedinky u pidlitkiv ta yunatstva [Psychological factors of formation of alcohol addictive behavior in adolescents and adolescents] Candidate's thesis. 2003, 207 p [in Ukrainian].
4. Harbarchuk V. I. Kontseptualni osnovy teorii shtuchnoho intelektu [Conceptual foundations of artificial intelligence theory] *Artificial Intelligence*, 2004, Nr 3, pp. 47-57 [in Ukrainian].
5. Zinchenko A. V. Psykholohichni reaktzii na zakhvoriuvannya ta mekhanizmy zakhystu khvoroho na epilepsiiu [Psychological reactions to diseases and mechanisms of protection of patients with epilepsy] *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Series 12: Psychological science*, 2014, Vol. 44, pp. 29-37 [in Ukrainian].
6. Ivanchuk A. V. Model hotovnosti studentiv do osobystoi bezpeky vid shkidlyvoi zvychky [Model of students' readiness for personal safety from a bad habit] *Pedagogical sciences: theory and practice*, 2021, Nr 2, pp. 132-137 [in Ukrainian].
7. Maksymova N. Yu. Psykholohichni faktory adyktivnoi povedinky [Psychological factors of addictive behavior] *International Journal of Education and Development*, 2016, Vol. 1 (1), pp. 20-25 [in Ukrainian].
8. Miroshnychenko O., Svitlychna N., Tabachnyk I. Psykholoho-pedahohichni zasoby pozytyvno-diievoho stavlennia do vlasnoho zdorovia u studentiv [Psychological and pedagogical means of positive and effective attitude to students' own health] *Science and education*, 2019, iss. 3, pp. 40-46 [in Ukrainian].
9. Tabachnyk I. H. Osoblyvosti providnykh stavlen studentiv z alkoholnoiu i tiutiunovoio zalezhnistiu [Features of the leading attitudes of students with alcohol and tobacco dependence] *Bulletin of the G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*, 2015, iss. 51, pp. 239-246 [in Ukrainian].
10. Sheremet I. V. Teoretyko-metodychni aspekty antyalkoholnoi propahandy v konteksti realizatsii zdorovoho sposobu zhyttia [Theoretical and methodological aspects of anti-alcohol propaganda in the context of a healthy lifestyle] *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: Pedagogy*, 2011, Nr 5, pp. 158-163 [in Ukrainian].